

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΑ ΣΤΟΝ ΠΡΟΚΛΟ

Κείμενο Ανάλυσης: *Περί τῆς κατὰ Πλάτωνα Θεολογίας*, I, 5. 6-8.15.

Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά του φιλοσοφικού συστήματος του Πρόκλου είναι ότι οικοδομείται επί αυστηρώς οριοθετημένων και πολλαπλών ιεραρχικών συστημάτων, τα οποία συνάπτονται μεταξύ τους υπό τον τύπο της λογικής και της οργανικής ακολουθίας. Τούτο σημαίνει ότι στα κείμενά του υπάρχει μια πάγια διάκριση ανάμεσα σε κάτι ανώτερο και σε κάτι κατώτερο, ανάμεσα σε κάτι τελειώτερο και σε κάτι ατελέστερο, ανάμεσα σε κάτι που μένει αναλλοίωτο και σε κάτι που αλλοιώνεται. Ο πράγμων λοιπόν της υπεροχής είναι κυρίαρχος, αφού κάθε οντολογικό επίπεδο - πλην του πρώτου και απόλυτα υπερβατικού - είναι κατώτερο από το προηγούμενό του και ανώτερο από το επόμενο του. Κυρίως αυτό παρατηρείται στα κείμενά του εκείνα που πραγματεύονται την περιοχή της Μεταφυσικής. Σχεδόν λοιπόν σε κάθε περίπτωση ο νεοπλατωνικός φιλόσοφος ξεκινά το συλλογισμό του περιγράφοντας μια ανώτατη, σε σχέση με κάποιες άλλες, οντότητα. Η οντότητα αυτή παρουσιάζεται - αρχικά τουλάχιστον - ως αναλλοίωτη, αμετάτρεπτη και αδιαφοροποίητη ως προς την οντολογική ποιότητά της. Βρίσκεται σε απόλυτη ταυτότητα με τον εαυτό της. Στο επόμενο στάδιο ανάλυσης παρουσιάζεται μια άλλη οντότητα που είναι κατώτερη από την προηγούμενή της - από την οποία και προέρχεται ως αιτιατό - και που έχει αρχίσει βαθμιαία να δείχνει την ανάπτυξη των διαφοροποιήσεων. Αυτή η διαδικασία παρουσίας ολοένα και κατωτέρων οντοτήτων συνεχίζεται έως ότου ολοκληρωθεί ένα σύστημα με αρχή, μέση και τέλος και φανεί σύμφωνα με ποιές προϋποθέσεις ή νόμους αλλοιώνεται και δέχεται τις διαφορές εκπτώσεις του¹. Εκείνο που θα πρέ-

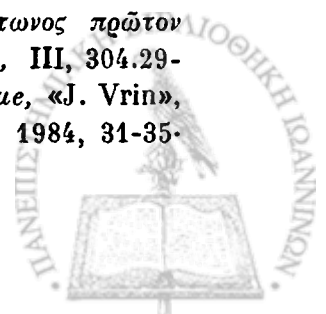
1. Βλ. ενδεικτικά, *Περί τῆς κατὰ Πλάτωνα Θεολογίας*, III, 83.20-99.23. Χρειάζεται να σημειώσουμε ότι και στο κείμενο αυτό και στα υπόλοιπα με το ίδιο θέμα ο Πρόκλος χαρακτηρίζει τις οντότητες με φιλοσοφικούς όρους, όπως «ὁμοιον» - «ἀνόμοιον», «ταυτόν» - «ἄτερον», «ἴσον» - «ἀνίσον» κλπ. Διὰ του τρόπου αυτού ιεραρχεί ἔμμεσα και τους όρους της πλατωνικής -κυρίως- και της αριστοτελικῆς παράδοσης.

πει να επισημάνουμε είναι ότι ο Πρόκλος χρησιμοποιεί και το ανάλογο γλωσσικό υλικό, προκειμένου να περιγράψει τα ανωτέρω. Στα κείμενά του είναι διάχυτη η χρήση ρημάτων, ουσιαστικών, επιθέτων και επιρρημάτων, τα οποία είναι δηλωτικά των διχδοχικών μεταβολών και εξαρτήσεων. Αυτά ακριβώς τα γλωσσικά στοιχεία θα προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε και να ανχλύσουμε στο υπό εξέταση κείμενο. Πιο συγκεκριμένα, θα στρέψουμε την προσοχή μας στα επίθετα, διότι μέσω αυτών δηλώνονται με ακρίβεια οι ιδιότητες, οι συγκρίσεις, οι σχέσεις και οι μόνιμες ή οι μεταβαλλόμενες ποιότητες. Φρονούμε ότι μέσω των σημειώσεων που προκύπτουν από τα επίθετα θα καταστεί σαφής ο θεωρητικός προσανατολισμός του Πρόκλου, οι αρχές επί των οποίων στηρίζει ένα πολυδίδχλο και «ακόρεστο» σε διαβαθμίσεις σύστημα. Θα επιλέξουμε λοιπόν όλα εκείνα τα επίθετα που δηλώνουν τις ανωτέρω καταστάσεις και θα επιχειρήσουμε να τα παρουσιάσουμε με συστηματικό τρόπο, στηριζόμενοι κυρίως στις αμοιβαίες συνάφειές τους. Σημειώνουμε, τέλος, ότι η έρευνά μας δεν θα έχει το χαρακτήρα της τυχαίας επιλογής όρων και δεν θα λειτουργεί δειγματοληπτικά. Οι επιλεγόμενοι όροι θα μπορούν να ανχθούν σε ένα κοινό τους και ενικό θεωρητικό πλαίσιο.

Τα επίθετα που θα εξετάσουμε είναι τα ακόλουθα: «κρείττων», «αγαθοειδής», «υπερφυής», «μεγάλος», «αγνός», «ατρεμής», «γνησιώτατο» («κχθχρώτχτος»), «εξκίρετος», «τελειώτατος», «παντελής», «υψηλός», «άριστος», «αληθινός», «θείος». Πρόκειται για επίθετα που σε, μία πρώτη εξέταση, δηλώνουν την κχθαυτή κχτάσταση μιας οντότητας, δηλαδή ότι είναι σε σχέση αποκλειστικά με τον εκυτό της. Σε ένα δεύτερο όμως ερμηνευτικό πεδίο μπορούν να λειτουργήσουν και συγκριτικά ή υπερθετικά κατά τη συνεξέταση μιας οντότητας με κάποιες άλλες, αφού έμμεσα δηλώνουν αντιπαρεθέσεις ή διακρίσεις. Το ιδιαιτέρως πάντως ενδίκφέρον είναι ότι τα ανωτέρω επίθετα δεν αναφέρονται μόνον σε οντότητες. Ο Πρόκλος περιγράφει και αξιολογεί δι' αυτών και διάφορα φιλοσοφικά συστήματά του πχρελθόντος ή τις φιλοσοφικές εκείνες μεθόδους διά των οποίων προσεγγίζονται γνωσιολογικά οι οντότητες. Τα επίθετα δηλαδή μπορούν να λειτουργήσουν τόσο στο οντολογικό όσο και στο γνωσιολογικό επίπεδο. Και αυτό είναι επόμενο, διότι μια οντότητα πρέπει, ανάλογα με τη θέση που κχτέχει στο οντολογικό σύστημα, να προσεγγισθεί γνωσιολογικά με τον τρόπο που τχιριάζει στην υφή της¹. Η ανχλογία αυτή αποτελεί για τον νεοπλατωνικό φιλόσοφο απ'ράβχτο επιστημολογικό κχνόνα. Δι'

1. Για τις γνωσιολογικές μεθόδους του Πρόκλου, βλ. *Είς τόν Πλάτωνος πρώτον Ἀλκιβιάδην*, 21.8-22.15 και 140.16-141.4 *Είς τόν Τίμαιον Πλάτωνος*, III, 304.29-338.3. Επίσης P. Bastid, *Proclus et le crépuscule de la pensée grecque*, «J. Vrin», Paris 1969, 414-446. Λ. Σιάσιος, *Εραστές της Αλήθειας*, Θεσσαλονίκη 1984, 31-35.

αυτού του κινόντα παράλληλα επιδιώκεται να δειχθεί και ποιό είναι το καλύτερο φιλοσοφικό σύστημα που πρέπει να χρησιμοποιούμε στις περιγραφές μας. Τέλος, χρειάζεται να σημειώσουμε ότι ο Πρόκλος χρησιμοποιεί σε αρκετές περιπτώσεις τα επίθετά του κατά ζεύγη, για λόγους που ορίζονται από το τι κάθε φορά θέλει να δηλώσει ή από την έμφαση που δίνει στα νοήματά του.

Οι περιπτώσεις ιεραρχικής χρήσης των επιθέτων που συναντάμε είναι οι ακόλουθες:

(1) «*Τὴν τῶν κρείττωνων ἀγαθοειδῆ βούλησιν*» (5,8) Εδώ γίνεται αναφορά σε ανώτερους θεούς, κάτι που δηλώνει έμμεσα ότι υπάρχουν και κατώτεροι. Πρόκειται για την περίφημη μεταφυσική ιεραρχία του Πρόκλου, σύμφωνα με την οποία είναι αναγκαστικό να υπάρχουν κατώτεροι θεοί, για να φέρουν σε επαφή τους ανώτερους με τον κόσμο της εμπειρίας¹. Παράλληλα η εκλεκτή ποιότητα των ανώτερων θεών τονίζεται με το να χαρακτηρίζεται η βούλησή τους ως αγαθή. Αγαθόν στον απόλυτο βαθμό είναι το «Έν», δηλαδή η ανώτατη πηγή του παντός. Ό,τι λοιπόν είναι κατά την ουσία του το «Έν» το προσφέρει ως ιδιότητα στις υπόλοιπες μετaphυσικές οντότητες, οι οποίες έτσι καθίστανται ιδιότερες εκφάνσεις του.

(2) «*Τὴν περὶ αὐτῶν τῶν θείων μυσταγωγίαν ἐν ἀγνῶ βάθρῳ καθαρῶς ἰδρυμένην*» (5,17-18). Εδώ ο Πρόκλος αναφέρεται στην οντολογική και στην ηθική καθαρότητα και έμμεσα την αντιδικστέλλει από την αντίθετή της κατάσταση. Το ιδιαιτέρως ενδιαφέρον είναι ότι προβάλλει μια αυστηρή αναλογία ανάμεσα στο οντολογικό και στο ηθικό επίπεδο. Για να κατορθώσει ένας άνθρωπος να προσεγγίσει πραγματικότητες θείου χαρακτήρα, εκλεκτής και αμετάβλητης φύσης και άθικτες από οποιαδήποτε φθαρτή ουσία, πρέπει να έχει καθαρευθεί ηθικά και να ακολουθεί μια πορεία μυστηριακή. Τούτο σημαίνει να υπερβεί οποιαδήποτε κατάσταση που τον συνδέει με τα αισθητά - και προφανώς, σύμφωνα με την πλατωνική παράδοση, ευμετάβλητα - όντα καθώς και τα γνωσιολογικά μέσα με τα οποία τα προσεγγίζει. Κατά συνέπεια, οι οντολογικές ιεραρχήσεις ορίζουν και τις ηθικές ή τις ανθρωπολογικές³.

1. Βλ. *Στοιχείωσις Θεολογική*, πρ. 97-112, 86.8-100.4. *Εἰς τὸν Πλάτωνος Παρμενίδην*, 1089.17-1239.21. Επίσης S. Gersh, *From Iamblichus to Eriugena*, Leiden, 1978, 141-151.

2. Βλ. *Περὶ τῆς κατὰ Πλάτωνα Θεολογίας*, II, 40.2-43.11. *Στοιχείωσις Θεολογική*, πρ. 1-6, 2.1-8.34. Επίσης St. Breton, «Le théorème de l'Un dans les *Éléments de Théologie de Proclus*», *Revue des sciences philosophiques et théologiques*, 758 (1974), 561-583.

3. Βλ. *Περὶ τῆς κατὰ Πλάτωνα Θεολογίας*, II, 64.11-65.26. Για τις απόψεις του Πρόκλου περί ηθικής, βλ. L.J. Rosan, *The Philosophy of Proclus*, New York 1949, 193-217.

(3) «*Τῶν ὑπερφυῶν καὶ μεγάλων ἀγαθῶν*» (5,11-12). Εδώ τονίζονται τόσο η μεταφυσική εκδοχή τού αγαθού όσο και η ποσοτική και η ποιολογική εμβέλεια του. Ως προς το πρώτο χαρακτηριστικό ο Πρόκλος δηλώνει ότι η πηγή όλων των αγαθών βρίσκεται στον μεταφυσικό κόσμο. Συγχρόνως όμως έμμεσα υπονοεί ότι τα αγαθά διακρίνονται σε υπερεμπειρικά και σε εμπειρικά. Τα πρώτα υπερβαίνουν τις δυνατότητες της ανθρωπίνης γνώσης, ενώ τα δεύτερα μπορούν να γνωσθούν. Από τη σημασία τού πρώτου επιθέτου προκύπτει και η χρήση τού δευτέρου. Τα αγαθά χαρακτηρίζονται ως μεγάλα κι έτσι αντιπαρβαλλονται προς κάποια άλλα μικρά ή μικρότερα τους. Προφανώς, μεγάλα είναι τα υπερεμπειρικά και μικρά τα εμπειρικά. Ανεξάρτητα πάντως από αυτές τις ιεραρχήσεις- διακρίσεις, η ιδιότητα του αγαθού αποτελεί μια καθολική πραγματικότητα¹.

(4) «*Τὸ γνησιώτατον καὶ καθαρώτατον τῆς ἀληθείας φῶς*» (7,1-2). Εδώ οι ιεραρχήσεις μεταφέρονται στη γνωσιολογική περιοχή. Χρησιμοποιούνται υπερθετικοί τύποι επιθέτων, για να δηλωθούν οι ιδιότητες της αλήθειας. Η αλήθεια εμφανίζεται ως μια απόλυτα αυθεντική κατάσταση περιγραφής της πραγματικότητας. Δεν μειγνύεται από διάφορα επιπρόσθετα στοιχεία που θα την αλλοιώνουν. Φωτίζει με την απόλυτη σφαιρική της κι έτσι διχοφοροποιείται από το ψεύδος. Αν μάλιστα ο Πρόκλος περιέγραφε το ψεύδος, θα χρησιμοποιούσε κι εδώ υπερθετικά επίθετα, αλλά με την ακριβώς αντίθετη έννοια από αυτή που έχουν τα επίθετα της αλήθειας².

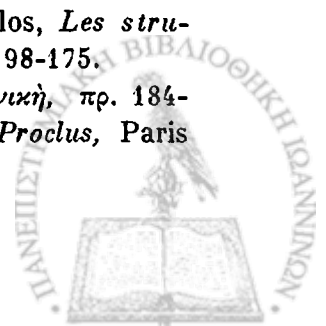
(5) «*Τῶν ἀτρεμῶν φασμάτων ὧν μεταλαμβάνουσι αἱ τῆς εὐδαιμόνου καὶ μακαρίας ζωῆς γνησίως ἀντεχόμεναι ψυχαί*» (6,5-6). Εδώ ο Πρόκλος αναφέρεται σε ανκλωιώτες μεταφυσικές εκφάνσεις. Πρόκειται για καταστάσεις που κινούνται σε μια μυστική περιοχή, η οποία δεν προσεγγίζεται με αυστηρά ορθολογικά κριτήρια. Η περιοχή πάντως αυτή δεν είναι απρόσιτη για την ανθρώπινη ψυχή. Εάν μια ψυχή κινείται με γνήσιο τρόπο, είναι ικανή να απολαύσει την ευδαιμονία και τη μακαριότητα των θείων καταστάσεων. Έμμεσα λοιπόν αλλά σφύρατα δηλώνεται ότι, αν δεν υπάρχει γνησιότητα στο εσωτερικό του ανθρώπου, η μεταφυσική περιοχή είναι απρόσιτη. Έτσι, ιεραρχούνται ηθικά ή αξιολογικά οι ψυχές ανάλογα με τον τρόπο ζωής τους³.

(6) «*Καὶ τέλος τὸ ἄριστον ἔχομεν τῆς ἐν ἡμῖν ὠδίνος ἣν ἔχομεν περὶ τὰ θεῖα*» (8,12-13). Εδώ ο Πρόκλος αναφέρεται στην ποιότητα που

1. Βλ. *Στοιχείωσις Θεολογική*, πρ. 7-13, 8.1-16.8.

2. Για μια αναλυτική θεώρηση του ζητήματος βλ. Ev. Moutsopoulos, *Les structures de l'imaginaire de Proclus*, «Les belles lettres», Paris 1985, 98-175.

3. Για τις θέσεις του Πρόκλου περί ψυχών, βλ. *Στοιχείωσις Θεολογική*, πρ. 184-211, 160.21-184.20. Επίσης, J. Trouillard, *L'Un et l'âme selon Proclus*, Paris 1972, 27-67, 111-131 και 155-170.

έχει η έκβαση ή η ολοκλήρωση μιας δικδικασίας για τη συνάντηση του θείου. Τονίζεται και πάλι ότι το πέρας έχει ανώτερα χαρακτηριστικά από την αρχή και το μέσον. Η δικδικασία είναι μια επώδυνη πορεία, κατά τη διάρκεια της οποίας ο άνθρωπος εξχνίζεται από τα πάθη του και τα ελαττώματά του. Η τελική επικοινωνία με το θείον είναι ιεραρχικά ανώτερη τόσο από την κατάσταση της μη επικοινωνίας όσο και από τη μετξύ τους παρεμβαλλόμενη δικδικασία. Κατ' επέκταση, ο άνθρωπος που επικοινωνεί με το θείον είναι ανώτερος από αυτόν που δεν επικοινωνεί και από αυτόν που πορεύεται προς την επικοινωνία. Πρόκειται δηλαδή για μια μορφή ηθικής ιεράρχησης, η οποία προσδιορίζεται τόσο από την υπαρκτή ετοιμότητα ή την προσωπική πληρότητα των ανθρώπων όσο και από την ποιότητα ενός μεταφυσικού όντος με το οποίο πρέπει να επικοινωνήσουν, για να έχει νόημα η ύπρξή τους και η ζωή τους¹.

(7) «Υφ' ἡγεμόνι τῶ τῶν καθ' ἡμᾶς τελεωτάτῳ» (7, 15-16). Πρόκειται για μια συνήθη έκφραση του Πρόκλου, όταν αναφέρεται στον Πλάτωνα ή στον δάσκλό του, τον Συριανό. Εδώ τίθεται ζήτημα διάκρισης των φιλοσόφων ως προς την εμβέλεια του έργου τους. Μπορούμε δηλαδή να χρησιμοποιούμε οποιονδήποτε φιλόσοφο, αλλά πρέπει να έχουμε κάποιον ως το τελικό κριτήριο για την ορθότητα των απόψεών μας. Η επιστημολογική δέσμευση που εισάγεται είναι προφανής. Επειδή έχουμε καταλήξει στο ότι ένας φιλόσοφος κατέχει την κορυφαία θέση ανάμεσα στους άλλους, είμαστε υποχρεωμένοι να τον ακολουθούμε χωρίς παρεκκλίσεις. Κάθε παράβαση αυτής της αρχής μπορεί να οδηγήσει ή σε λάθη ή σε κατώτερου επιπέδου προσεγγίσεις της αλήθειας².

(8) «Τὸ τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας ἐξαίρετον ἀγαθὸν» (7, 12-13). Παρά το ότι ο Πρόκλος θεωρεί την πλατωνική φιλοσοφία ως την κορυφαία από όλες τις άλλες, εντούτοις και στο ίδιο το εσωτερικό της διακρίνει ιεραρχημένα επίπεδα. Ως ανώτερα θεωρεί αυτά που περιλαμβάνονται στο διάλογο *Παρμενίδης*, όπου κατά την εκτίμησή του ο Πλάτων περιγράφει τις ανώτατες μεταφυσικές πραγματικότητες. Πρόκειται για πραγματικότητες που υπερέχουν κατά πολύ όλων των άλλων, με αποτέλεσμα να μην μπορούν να συνυπάρχουν μαζί τους. Το ανώτατο λοιπόν αγαθό της φιλοσοφίας του Πλάτωνα πρέπει να το προσεγγίσουμε με τις πιο αυθεντικές

1. Για τη σχέση του ανθρώπου με το θείον, βλ. ενδεικτικά, *Εἰς τὸν Πλάτωνος πρῶτον Ἀλκιβιάδην*, 67.19-83.16.

2. Χρειάζεται να σημειώσουμε ότι σε όλα τα κείμενα του Πρόκλου υποστηρίζεται, είτε άμεσα είτε έμμεσα, ότι ο Πλάτων αποτελεί τον κορυφαίο στοχαστή όλης της Αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφικής παράδοσης. Βλ. ενδεικτικά *Περὶ τῆς κατὰ Πλάτωνα Θεολογίας*, I, 12.11-17.7. *Εἰς τὸν Πλάτωνος πρῶτον Ἀλκιβιάδην*, 1.1-30.4.

γνωστικές δυνάμεις μας¹.

(9) «*Εἰς τὸ παντελὲς καὶ ὑψηλὸν τέλος τῆς Πλατωνικῆς θεωρίας*» (7,20-21). Και εδώ γίνεται αναφορά στην ιεράρχηση που υπάρχει στο εσωτερικό της ίδιας της πλατωνικής φιλοσοφίας. Είναι πολύ πιθανό να εννοείται ότι ο Πλάτων έχει διέλθει από διάφορα εξελικτικά στάδια, για να οδηγηθεί στην τελική έκφραση της σκέψης του. Τα στάδια αυτά αξιολογούνται εκ των αποτελεσμάτων τους, τα οποία έχουν κατακτήσει τον ὕψιστο βαθμό τελειότητας και είναι ασύγκριτα πλέον προς οτιδήποτε έχει προηγηθεί. Το ζήτημα λοιπόν αναφέρεται στο τι είναι θεωρητικά πιο αξιόπιστο, αλλά υπονοεί και την ανάγκη να κατανοήσουμε και την ακολουθία συγκεκριμένων μεθοδολογικών διαδικασιών. Η αναφορά δηλαδή σε τέλος ή σε ολοκλήρωση προϋποθέτει ότι υπάρχουν αρχή και ενδιάμεσα στάδια².

(10) «*Τῶν ἀληθινῶν τελετῶν, ὡς τελοῦνται χωρισθεῖσαι τῶν περὶ γῆν τόπων αἱ ψυχαί*» (6,3) - «*Ὑπὸ τινῶν ἱερῶν ἀληθινῶν*» (6,11). Εδώ η έννοια της αλήθειας τυτίζεται με την όντως πραγματικότητα ή με ό,τι θεωρείται ότι είναι απόλυτα αυθεντικό. Γίνεται αναφορά σε διαδικασίες ή σε ικανότητες, οι οποίες προϋποθέτουν καθαρότητα από κάθε υλική ή σωματική κατάσταση. Πρόκειται για πνευματικές ιδιότητες, οι οποίες κατακτώνται από τα πρόσωπα εκείνα που έχουν υπερβεί τις δεσμεύσεις τους από τις δυνάμεις εκείνες που αλλοιώνουν και φθείρουν την υπόστασή τους. Θα λέγαμε ότι τονίζεται επίσης η ηθική καθαρότητα ή ένα ανθρωπολογικό ιδίωμα που συνάπτει το κεκλιμένο υποκείμενο με μυστικές καταστάσεις και με μεταφυσικές δυνάμεις³.

(11) «*Τῶν περὶ αὐτῶν τῶν θείων μυσταγωγίαν*» (5,17). - «*Τὰς τῶν θείων φασμάτων ἐλλάμψεις*» (6,14). - «*Περὶ τῶν θείων ὑψηλήσεις*» (6,17). - «*Τῆς περὶ τῶν θείων μυσικῆς ἀληθείας*» (7, 7-8). - «*Ὅτε νοῆσαι τὸ θεῖον ἄλλως δυνατὸν ἢ τῷ παρ' αὐτῶν φωτὶ τελεσθέντας*» (7,24-

1. Για τη σημασία που αποδίδει ο Πρόκλος στον πλατωνικό *Παρμενίδα*, βλ. το εκτενές υπόμνημά του *Εἰς τὸν Πλάτωνος Παρμενίδα*. Επίσης, H. D. Saffrey, *Recherches sur le Néoplatonisme après Plotin*, «J. Vrin», Paris 1990, 173-184, όπου διαβάζουμε «C' est donc le Parménide qui ramène à l'unité tout le corps de doctrines de la théologie platonicienne» (183).

2. Για τον τρόπο με τον οποίο ο Πρόκλος παρουσιάζει την εξέλιξη της πλατωνικής σκέψης, βλ. *Περὶ τῆς κατὰ Πλάτωνα Θεολογίας*, V, 78.26 - 148.25, όπου, αναφερόμενος στους νοερούς Θεούς, επισημαίνει τις υποδηλώσεις τους σε διάφορους πλατωνικούς διαλόγους, για να υποστηρίξει τελικά ότι την πλήρη έκφρασή τους τη βρίσκουμε κατά πρώτο λόγο στον *Παρμενίδα* και κατά δεύτερο στον *Τίμαιον*.

3. Για τις μυστηριακές νεοπλατωνικές τελετές, βλ. P. Bouancé, «Théurgie et téléstique néoplatoniciennes», *Revue de l'histoire des religions*, 149 (1955), 189-209. J. Trouillard, *L'Un et l'âme selon Proclus*, 171-189.

8.1). - «Τὴν τῶν θεῶν ὀνομάτων ἀνέλιξιν» (8,4). - «Τέλος τὸ ἄριστον ἔξομεν τῆς ἐν ἡμῖν ὠδίνος ἣν ἔχομεν περὶ γὰ θεῖα» (8,11-12). Η έννοια του θείου φωτίζει και τοποθετεί στις προγκματικές διαστάσεις τους όλες τις υπόλοιπες που εξετάσαμε. Αναφέρεται κυρίως σε τρία επίπεδα: α) στον μεταφυσικό κόσμο (Οντολογία), β) στη δικδικασίχ προσέγγισής του (Μεθοδολογία), και γ) στους τρόπους έκφρασης με τους οποίους περιγράφεται (Γνωσιολογία). Ως προς το πρώτο επίπεδο, ο Πρόκλος δηλώνει την οντολογική και αξιολογική υπεροχή του μεταφυσικού κόσμου έναντι του φυσικού. Ως προς το δεύτερο, αναφέρει τις προϋποθέσεις ηθικής και διανοητικής καθαρότητας που απαιτούνται, για να προσεγγισθεί μεθοδικά και σωστά ένας αυθεντικός κόσμος όπως είναι ο μεταφυσικός. Ως προς το τρίτο, προσδιορίζει τα γλωσσικά σχήματα με τα οποία ο άνθρωπος μπορεί να περιγράψει με τη μέγιστη δυνατή ακρίβεια την εμπειρία που έχει για τις θείες κατστάσεις. Από όλα αυτά τα εδάφια γίνεται προφανές ότι μπορεί να υπάρξει μια σχέση, και μάλιστα στενή, του ανθρώπου με το θεῖον, αρκεί να εξασφλισθούν οι προϋποθέσεις μιας υπαρξιακής κάθαρσης. Όποιος άνθρωπος δεν τις εξασφαλίζει αποκόβεται από το θεῖον¹.

Σύμφωνα με όσα εξετάσαμε, κατλήγουμε στις ακόλουθες τρεις εκτιμήσεις:

1) Όσα επίθετα χρησιμοποιεί ο Πρόκλος είναι ενταγμένα με άμεσο τρόπο στο πλαίσιο της ίδιας θεωρίας. Υπηρετούν δηλαδή τη συστηματικά θεμελιωμένη θέση του, ότι ο θεῖος κόσμος βρίσκεται σε σαφέστατη απόσταση από τον αισθητό, μια απόσταση όμως που μπορεί να κλυφθεί, σε επίπεδο πράξης και σκέψης, από τις ανθρώπινες προσπάθειες. Υπό την έννοια αυτή, ο φιλόσοφος χρησιμοποιεί τα αυστηρά επιστημολογικά και μεθοδολογικά εκείνα κριτήρια που δεν παραβιάζουν και δεν θέτουν σε αμφισβήτηση κανένα στοιχείο της θεωρίας του.

2) Το κάθε επίθετο αποκτά τη σημασία του μέσα από δύο δικδρομές. Καταρχάς, με το ιδιότερο νόημά του, διά του οποίου διαφοροποιείται από τα υπόλοιπα (νοηματική αυτονομία). Κατά δεύτερον, με τη συνάφειά του με κάποια από τα υπόλοιπα ή με όλα, διά της οποίας συμβάλει στη συγκρότηση ενός ενιαίου νοηματικού όλου (νοηματική συμπλη-

1. Θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι η φιλοσοφία του Πρόκλου είναι μια μυσταγωγία. Οι όροι και τα ονόματα που χρησιμοποιεί αντλούν την πηγή τους από την παράδοση της μυστικής θεολογίας και επιχειρούν να περιγράψουν υπερεμπειρικές καταστάσεις. Βλ. J. Trouillard, *La mystagogie de Proclus*, «Les belles lettres», Paris 1982.

ρωματικότητα). Ο ορισμός του δηλαδή είναι πλήρης, όταν θεσθεί κχι από τις δύο αυτές πλευρές.

3) Ο Πρόκλος εισηγείται έμμεσχα τους κανόνες δόμησης ενός συστήματος. Παρά το ότι χρησιμοποιεί πληθώρα λέξεων, συγκροτεί νοήματα κχι περιγράφει οντολογικές περιοχές που χαρακτηρίζονται από την άρρηκτη εσωτερική συνάφειά τους. Προβάλλει την ποικιλία μιας περιοχής, διατηρώντας όμως συγχρόνως κχι την ενότητά της. Το σύστημά του λοιπόν έχει ένχν εσωτερικό δυναμισμό, αλλά δεν εξέρχεται από κάποια αυστηρώς συγκεκριμένα όρια. Ορίζεται αφ' εαυτού, κάτι που σημαίνει ότι, ακόμα κι αν δεχθεί εξωγενείς παρεμβάσεις, τις αφομοιώνει με τις οικείες του ιδιότητες. Έτσι, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι ο νεοπλατωνικός φιλόσοφος θεμελιώνει το πρότυπο της συστημικής αυτοδυναμίας, τουλάχιστον υπό τις προοπτικές που ο ίδιος θέτει.

CHRISTOS TEREZIS - GEORGIA DELI

METHODOLOGICAL TO PROCLUS

Regerence Text: About Plato's Theology, I, 5.6 - 8-15.

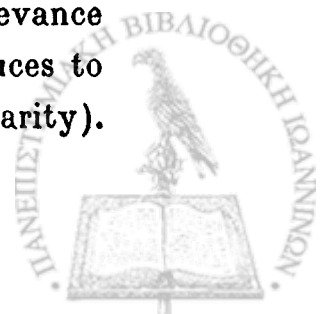
This work belongs within the field of methodology. We examine adjectives included in the text "About Plato's Theology I, 5. 6-8. 15, by Proclus.

We believe that through the meanings which derive from adjectives Proclus' theoretical orientation is illuminated, that is to say, the principles on which he founds a very intricate and multi scaled system. We choose all these adjectives declaring the above, and we attempt to present them in a systematical way, mainly based on their mutual relevances.

We have ended up to the following conclusions:

1) All the adjectives Proclus uses are directly incorporated within the context of the same theory. In other words, they serve his systematically based view, that the divine world is being situated within a distance of the tangible one, a distance though that can be covered in a level of both deed and thought, by the human efforts. In this sense, the philosopher uses those strict epistemological and methodological criteria which do not infringe and do not discredit upon any element of his theory.

2) Each adjective acquires its meaning through two ways. The first is its unique significance, through which it is differentiated from the rest, (notional autonomy). The second is its relevance with some or all of the rest adjectives, through which it conduces to the formation of a unified notional unity (notional supplementarity).

That is to say that the adjective's definition is complete once it is viewed from these two points of view.

3) Proclus is indirectly introducing the rules of constructing a system. Despite the fact that he uses plenty of words, he unifies concepts and describes ontological areas which are characterized by their inner indissoluble relevance. He brings out the variety of an areg, maintaining at the same time its unity (cohesion). In other words, his system has an inner vigor, but it does not come out some strictly set limits. It is self-defined which means that, even if it is externally intervened, it assimilates the interventions by using its own properties. Thus, we could claim that the neoplatonic philosopher founds the pattern of self-reliance at least according to the perspectives he sets.

